

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

Ljubezen in seks v partizanih in v JLA

Od poveljnika do borca: ljubezen - da, seks – ne?

Partizanka (Vir: Google)

Uvodne opombe

Pričujoče teme se nisem lotil z nekim posebnim namenom. Nedavno objavljeni prispevek o bivanju na Sinaju kot pripadnik Odreda JLA v sestavi sil UNEF, kjer sem med drugim tudi omenil nekatere probleme seksualne problematike v mirovnih silah, so izzvali poseben interes, pa tako tudi nekaj predlogov in vprašanj kako je bilo z ljubeznijo in seksom v partizanih, pa pozneje v JLA.

Ker sem nekaj o seksualnih problemov že zapisal v svojih knjigah ali pa jih zvedel od starejših partizanov in pripadnikov JLA, sem se odločil za ta zapis, ker se mi zdi, da ljubezen in seks ne smeta ostati tabu tema. Seveda so naši pisatelji in romanopisci o tem tudi nekaj napisali, vendar njihovih zgodb ne bom omenjal, ker ne vem ali so resnične ali pa izmišljene. Gotovo so nekatere tudi izmišljene iz povsem ideoloških in sovražnih namenov, da diskreditirajo NOB kot takega (partizani prikazani kot anarhistični banditi, neetični borci, seksualni manijaki, sprevrženi moralci in podobno), pa pozneje tudi JLA (množične poboje so izvajale republiške Ozne in podrejene enote Knoja)..

Kakorkoli vzeto, napisani in nenapisani partizanski zakoni so kot etične vrednote partizanskega boja, pa kasneje tudi izgradnje JLA, omenjali naslednje: **tovarištvo, enakost spolov, enakopravnost mišljenja, svoboda izražanja, solidarnost in medsebojna pomoč**. Splošno je znano, da je bilo 80 % slovenskih partizanov kmečkega, pa je zato gotovo, da so v partizane prinesli karakteristike krščanskega etosa, kjer pa so trčili ob povsem nove vrednote, navadno delavske, proletarske ali celo komunistične, saj so partizanski boj vodili prav člani KP in Skoja. Zato so bili tudi strogi partizanski zakoni nekaj povsem novega.

Prevrednotenje oz. nastajanje novih vrednot, ki so se kasneje še kako uveljavile kot socialistične (ne pa tudi komunistične), so se tako logično začele prav v toku upora proti okupatorju oz. v boju za narodno osvoboditev.

Ženske v zgodovini vojska

Bežen vpogled v zgodovino vojska in vojskovanja nasploh nam pokaže osnovno značilnost žensk v vojski, da gre le za začasni pojav, saj je vojskovanje predvsem moška zadeva. Posamezni zgodovinski dogodki pritrjujejo takšnemu mnenju. Vsekakor pa so primeri Amazonk iz grške mitologije, telesnih stražark iz stare indijske zgodovine, primeri hrabrih indijanskih bojevnic, predvsem pa pojav Ivane Orleanske (1412–1431), 17-letne poveljnice francoske kraljeve vojske, mučenice zažgane na grmadi in svetnice, nazadnje tudi zaščitnice vojakov, ranjencev, posiljenih in podobno.

Značilna sta dva pojava: prvič, ženske so se v vojskah (vojnah) pojavljale v večjem številu le tedaj, ko je zmanjkovalo moških v dotični družbi oz. vojski, in drugič, prav ženske so v vseh vojnah tudi največ pretrpele, ker so morale prevzemati na svoja ramena skrb za preživetje družine, obenem pa so bile tudi glavna meta sovražne vojske (množično posiljevanje, ujetnice – spolne sužnje). Zanimive pa so tudi sedanje raziskave, predvsem ameriške, da so vojakinje vsaj v 50% izpostavljene spolnemu nadlegovanju.

Pa še ena razlika je bila med cesarsko in narodno vojsko, ki asociira na naslov prispevka. Cesarske vojske so imele stotnike, četovodje, praporščake, bobnarje, trobentarje, piskače, kuharje, sodnika, kaplana, zdravnika, rablja, pa tudi cipe! Tako je Napoleon v pohodu na Rusijo v svojem šotoru gostil kakšno mlado konteso, ob vojaški kantini pa je bil cel regiment pariških cip. V narodnih (revolucionarnih) vojskah so seks najčešče prepovedali, saj so v Stalinovi (Rdeči) armadi v začetnem obdobju politični komisarji smatrali, da seks slabi revolucionarni duh!

V 1. svetovni vojni so zaradi ogromnih žrtev prav ženske zavzele večino mest v sanitetnih in pomožnih enotah, podobno pa se je dogajalo tudi v 2. svetovni vojni. V sovjetskih in tudi v jugoslovanskih partizanih so ženske sprejemali tudi v bojne enote, V nekaterih lokalnih vojnah so se ženske izkazale tudi v posebnih enotah (izvidniških, diverzantskih in podobno).

Ženske v jugoslovanskih oz. slovenskih partizanih

Na oknu glej obrazek bled

(Ponarodela, ljubezenska)

Na oknu, glej obrazek bled,
na licih grenkih solzic sled.
Zakaj pa dekcle komaj dvajsetih let,
tak žalostno gledaš v svet.

V hribe šel je dragi moj,
s fašisti bje težek boj;
morda je v krvi obležal nocoj,
ko branil je narod svoj.

Dekle ne bodi žalostno,
otri si solze in oko!
Tvoj fant gotovo vrne se,
ko zvezda utrne se.

Preženi slutnje iz srca,
ne delaj sama si gorja.
Ne boj se, da fant se ne vrne z gora,
ne toči nikar solza!

Dekle, saj ni več daleč dan,
ko bo pregnan s sveta tiran.
Povrne iz boja se tvoj partizan,
junak, vsemu svetu znan.

Ponosen vrne se junak,
ovenčan s slavo slavnih zmag,
in vriskoma vrgel bo titovko v zrak,
ko stopil čez tvoj bo prag!

V odločilnih zgodovinskih trenutkih so se ženske Jugoslavije uveljavile tudi v partizanskih enotah in si tako priborile enakopravnost. Zanimiv je podatek, da je v NOV Jugoslavije, ki je 1945 štela okrog 800.000 borcev, bilo 100.000 žensk, od katerih je ranjeno 40.000 žena (3.000 težki invalidi), padlo (in umrlo zaradi bolezni) pa je čez 25.000 žena. Poleg tega so si ženske med NOB priborile tudi politični status, saj je že 6. decembra 1942 v Bosanskem Petrovcu ustanovljena Antifašistična fronta žena Jugoslavije. Organizacija je bila zelo ugledna, saj je v njej bilo tudi 3.344 nosilk Spomenice, 91 narodnih herojnj in okrog 2.000 častnic in podčastnic JLA.

Božidar Jakac: Skice partizank (Vir: Google, slike)

Tudi slovenski delež ni zanemarljiv.

Slovenska partizanska vojska je 1945 štela okrog 37.000 borcev, po nekaterih podatkih pa so ženske popolnjevale 22 % sanitetnih enot in partizanskih bolnišnic, medtem ko sem skeptičen glede podatka, da so v bojnih enotah sodelovale s 35%! Od 200 partizanskih zdravnikov je bilo 20 zdravnic, med njimi pa najbolj znana Franja Bojc - Bidovec, pa tudi Božena Grossman, ki je v porodnišnici v Kočevskem Rogu pomagala 54 novorojenčkom.

Številčno stanje slovenskih deklet in žena – partizank je bilo po letih naslednje: 1941 – 82 ali 4 %, 1942 – 244 in 1943 – 160. Za zadnji dve leti ni točnih podatkov (v raziskovalnem centru FDV, Ljubljana).

Največ partizank je bilo v Šercerjevi brigadi – 7,9 % in v Kozjanskem odredu – 4, 2 %. V začetku so med partizankami prevladoval delavke, proti koncu vojne pa so v večini bila kmečka dekleta. Povprečna starost je bila 23 let. Zaradi slabše bojne izurjenosti so bile izgube med partizankami izredno velike (32 %)!

V bojnih enotah so bile partizanke samo na dolžnostih poveljnice voda (ženski vod Loške čete in Pohorskega bataljona, kateremu je poveljevala Pavla Mede - Katarina, katere soprog je bil poveljnik bataljona), od političnih dolžnostih pa namestnice ali politkomisarke čete in bataljona (Mica Šlander je bila politkomisarja bataljona Toneta Tomšiča, kar je bila tudi najvišja dolžnost, ki jo je slovenska partizanka opravljale v prvih letih. Proti koncu vojne so partizanke zavzela tudi bolj odgovorne funkcije (načelnica obveščevalne službe VII korpusa – majorka Andrea Družina, tudi narodna herojinja).

Dne 16/17. oktobra 1943 je bila v Dobrniču ustanovljena **Slovenska protifašistična zveza** (SPŽZ). Za predsednico so izvolile Angelco Ocepek, za sekretarko pa Maro Rupeno. Poleg vse bolj množičnega vključevanja v partizansko vojsko, je organizacija bila izredno aktivna v zaledju, skrbela je za ranjene partizane, socialno ogrožene, po osvoboditvi pa je bila vse bolj aktivna ne samo na socialnem in kulturnem področju, temveč tudi v politiki. Med njimi je vidno vlogo imela Vida Tomšič.

Posebej se velja prikloniti slovenskim narodnim herojinjam, Namreč, od 169 narodnih herojev Slovencev, je bilo 21 herojinj ali 12,4 %. Od tega števila je 11 bilo ustreljenih kot talk (Rezka Dragar, Antonija Kuclar, Slavka Klavora, Silvira Tomasini) ali pa ubitih oz. umrlih v zaporu (Tončka Čeč, Lizika Jančar, Vida Janežič, Danila Kumar, Zora Regancin – Dolničar, Majda Vrhovnik in Malči Belič), v borbi je padlo 5 (Milka Kerin, Pavla Medle, Majda Šilc, Mihaela Škapin, Milka Šobar), živih pa je ostalo 5 herojinj, in to: Andrea Družina, majorka in obveščevalka, Albina Mali - Hočevar delavka, Mira Svetina, članica CK ZKS, Lidija Šentjunc in Vida Tomšič – obe članice CK ZKJ.

Nekatere raziskave partizanskega življenja kažejo, da so se partizanke čutile dokaj osamljene med svojimi moškimi vrstniki, da spolnih stikov niso iskale, da so največje težave imele zaradi menstruacije in osebne higijene, nekatere pa celo menijo, da so si spolno emancipacijo priborile predvsem kot bojevnice. Verjetno bo bolj držalo, da so tudi slovenske partizanske bile dokaj neenakopravne, saj so poleg bojnih nalog opravljale v enotah tudi vsa »ženska« opravila (kuhanje, pranje, šivanje), po nekaterih podatkih pa so prav zaradi maloštevilnosti bile še bolj izpostavljene spolnemu nadlegovanju s strani nižjih poveljnikov, da partizanskih »vojvod« ne omenjam. Dejansko pa o spolnem življenju slovenskih partizank nimamo temeljite razprave, pa zato tudi nisem popolnoma prepričan, da je naslov tega članka povsem točen.

Čeprav je veljal partizanski zakon in tudi partijska navodila, ki so prepovedovala spolne odnose v partizanih, so vendarle znani številni partizanski zakoni in tudi »partizanski novorojenčki«, da »sladkega življenja« vodilnih partizanov in partijk ne omenjam. Mnoge od teh zgodb so sicer publicirane iz nasprotnih taborov, pa so zato tudi lahko izmišljene.

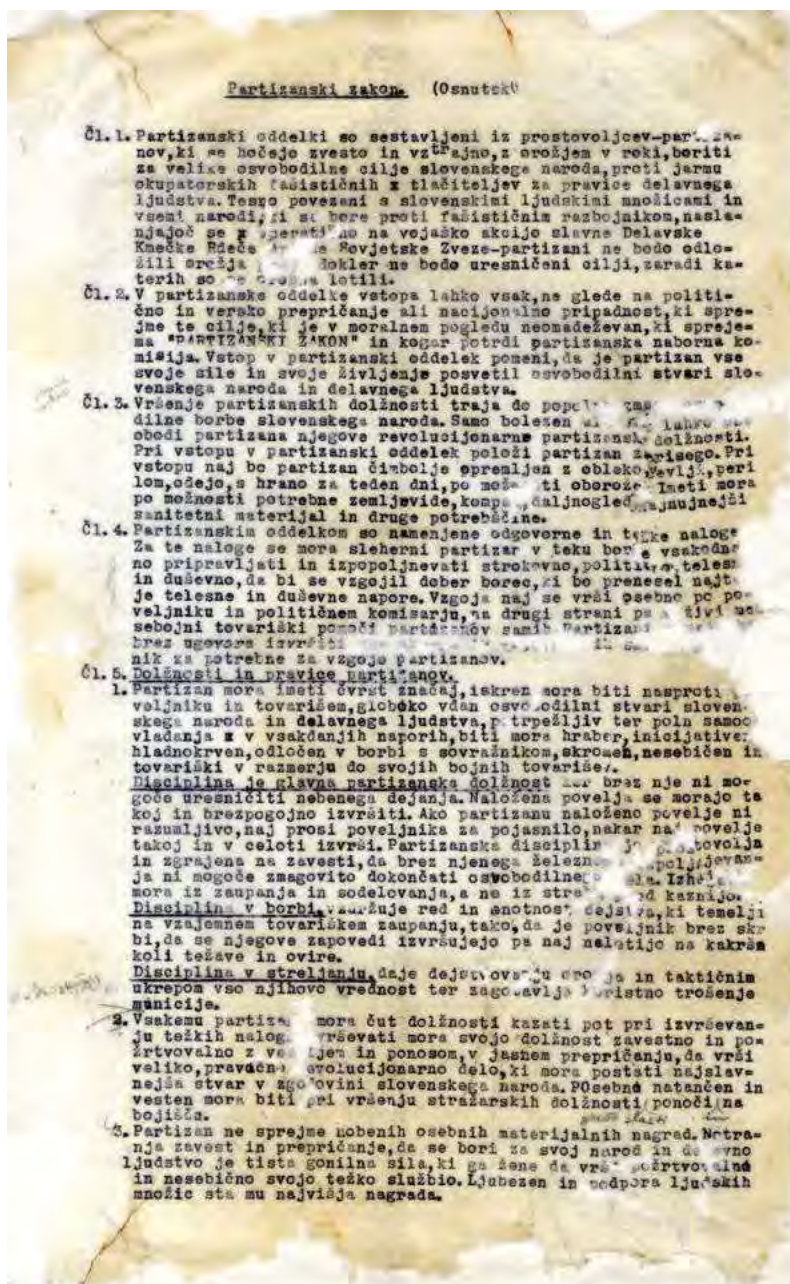
Zanimivo pa je, da so prav nemški vojaki v začetku bili presenečeni nad pogumom slovenskih partizank, pa so menda padlim izkazovalo tudi vojaške časti. Seveda pa to ne moremo reči za domobrance in četnike, ki so padle partizanke najčešče masakrirali, ranjene in ujete pa tudi spolno zlorabljali.

Tudi domobranci so imeli v svojih enotah okrog 50 žensk, predvsem bolničark in pisarniških uradnic. Med slovenskim četniki sicer ni bilo žensk – bork, je pa poveljnik, podpolkovnik Karl Novak, ves živel z ljubico Jovanko Ribar Krištof - Miro, glavno šifrerko in osebno obveščevalko generala Draže Mihailovića, poveljnika JVvD, ki je imela izredno močan vpliv na delovanje četništva na Slovenskem (spletni članek *Mira – osebna obveščevalka generala Mihailovića, poveljnika JVvD*, 19. 11. 2011 na *Vojaštvo – Military*).

Partizanski zakon – partijska etika v partizanski vojski

Zanimivo: celoten osnutek *Partizanskega zakona*, ki je nastal sredi julija 1941, je ohranjen in po restavraciji arhiviran.

Osnutek Partizanskega zakona (3 strani) sta napisala dr. Aleš Bebler - Primož, namestnik poveljnika in Franc Leskošek - Luka, poveljnik Glavnega štaba NOV Slovenije, seveda ob sodelovanju Edvarda Kardelja - Bevca, člana Vrhovnega štaba NOV Jugoslavije. Osnutek so poslali aktivistom na teren, primerek pa je Kardelj poslal tudi Titu. Vse se mi zdi, da so bili prav slovenski partizani prvi, ki so razmišljali in sestavili omenjeni osnutek. Seveda, ker je bil mladi dr. Bebler tudi pripadnik španske revolucionarne vojske 1936/37, je v tem osnutku tudi nekaj »španskih izkušenj«.

Partizanski zakon – osnutek (Vir: Arhiv RS)

Kasneje je seveda napisan popolni Partizanski zakon, ki ga je sredi 1942 sestavila Davorjanka Paunović - Zdenka, Titova vojna sekretarka, o čemer bo še govora.

Glede na osnovni moto tega prispevka, sem omenjeni osnutek podrobno pregledal, vendar v njem ni nobene določbe glede spolnega življenja med partizani niti odnosa do partizank. Ker se pojavljajo tudi napačna in zlonamerna tolmačenja prav tega osnutka Partizanskega zakona, bom navedel nekaj njegovih poudarkov, in sicer:

- Partizani so **prostovoljci**, ki se z orožjem bore proti fašističnemu okupatorju in za osvoboditev slovenskega naroda, seveda, ob rami z vojaki sovjetske armade.
- Vstop v partizane ni omejen s političnim ali verskim prepričanjem niti z nacionalno pripadnostjo, vendar o vstopi odloča **naborna** partizanska komisija!
- **Disciplina** je najvažnejša naloga vsakega partizana.
- Najbolj pogumni partizani se proglasijo za »**junaka osvobodilne borbe**«.
- Na čelu partizanskih enot sta **poveljnik in politični komisar**, vendar ima v neposredni bojni akciji zadnjo besedo poveljnik.
- Poveljnika voda borci sami **izvolijo**, poveljnika četa določi poveljnik bataljona, a poveljnika bataljona in brigade **postavlja** GŠ.
- Partizani se ne poslužujejo **nasilja**, **verska čustva** ne smejo žaliti, morajo se boriti proti »**rušenju partizanske časti**«!
- Izrecno je določeno, da se »razbojniški napadi in kraje kaznujejo s **smrtjo**«!
- Odredbe o sodišču in nadzornikih so črtane!
- **Zastava**: slovenska in rdeča z geslom »Za svobodo!«
- **Partizanski pozdrav**: »V boj!«, odziv »Za svobodo!«

Zanimivo, da v osnutku z nobeno besedico niso omenjene ženske oz. partizanske, pa se mi zdi, da je to namerno izpuščeno zaradi splošne partizanske oz. partijske etične države – enakopravnih odnosov!

Brez vsakega dvoma je potrebno povedati, da je tedanja partijska etika, ki je temeljila na enakopravnih odnosih, sprejeta s posebnim navdušenjem prav s strani žensk, partizank. In slovenske žene so si prav s sodelovanjem v (moškem) boju izborile tudi posebno spoštovanje in tudi enakopravne odnose! Nedvomno je prav partija krojila partizansko etiko!

Zanimivo bi bilo vedeti, kaj bi se zgodilo, da ni bila 1943 sprejeta Dolomitska izjava, saj so Kocbekovi krščanski socialisti in Rusovi sokoli zahtevali svoje politične komisarja, s tem pa tudi nekakšno trojno moralo in etiko v partizanskih vrstah (*Zakaj je bil Arsa Jovanović poslan med slovenske partizane?*, *Rast*, Novo mesto, 3-4/2005, tudi spletni članek na *Vojaštvo – Military*).

O specifičnostih življenja in delovanja slovenskih žena v partizanih, je kar nekaj znanstvenih razprav (npr. Valerija Bernik, *Ženske v slovenski partizanski vojski 1941–1945* v monografiji *Seksizem v vojaški uniformi*, Ljubica Jelušič in Mojca Pešec, FDV in GŠ SV, Ljubljana, 2002), vendar nobene o samem spolnem življenju.

V prvih treh letih, ko je bilo v partizanskih enotah samo nekaj deset partizank, v glavnem delavk, skojevk in partijskih funkcionarkah, ni bilo posebnih problemov glede spolnih odnosov, saj so se jih navedene »tovarišice« tudi zavestno odpovedale. Tudi napor partizanskega življenja so vplivali na zmanjšano spolno slo, pa tudi bivalni pogoji (gozd) niso niti omogočali ljubezenskih stikov. Razne partizanske javke, kurirske postaje in tajna zaklonišča so seveda nudili nekaj več priložnosti tudi za spolne stike. Nепreverjen pa je podatek, da med partizani ni bilo spolnih bolezni.

Menda je bilo nekaj partizanov tudi ustreljenih zaradi poskusov in posilstev žensk v okolici bivakiranja in med daljšimi bojnimi pohodi.

Mladi slovenski fantje seveda niso bili puritanci niti so partizanke bile svetnice! Zaradi vojne se mladi niso odpovedali spolnemu življenju, posebno ne tisti, ki so ga bili vajeni, moški pa tudi ženske. Da so bile mlade partizanke spoštovane in tudi ljubljene, pričajo številni partizanske pesmi, ki vsebujejo tudi nekaj hrepenenja in spolnih želja. Dvojne morali v začetku partizanščine ni bilo, pa tudi kakšen prikriti spolni odnos ni vplival na bojno moralo enote. Zakonskih parov je bilo v partizanih izredno malo, pa še takrat so jih navadno ločili.

Problemi so nastali po kapitulaciji Italiji, zlasti pa proti koncu vojne na osvobojenem ozemlju, ko so se vrstile proslave in veselice. Menda so prav partizanski mitingi bili najbolj primerni za spolne stike, seveda, po razgretih plesih in ob čezmernem uživanju alkohola. Zato je Boris Kidrič tudi 1944 opozarjal partijske kadre na »nesolidno privatno življenje nekaterih tovarišev«. Seveda je to šlo na račun nekaterih višjih poveljnikov, ki so si omislili sekretarke in si privoščili tudi ljubice, pa je zatem sledilo tudi nekaj »partizanskih porok«.

Verjetno se je prav v tistem času pojavila tudi dvojna morala, ki je kasneje močno vplivala na splošno etično obnašanje: vojakom je bila dovoljena le ljubezen, poveljnikom pa tudi seks! Znanih je nekaj primerov, pa jih ne bom ponavljal.

Izvajanje partizanskega zakona v štabih in enotah NOVJ

(Primer nespoštovanja partizanskega zakona v Vrhoven štabu)

Vsi veliki državni voditelji in vojaški poveljniki so imeli tudi ljubice. Napoleon je bil dvakrat poročen, vendar je imel tudi številne ljubice. Najbolj znana je bila poljska grofica Marie Walewska. Josip Visarijonovič - Stalin je menda ljubimkal z ukrajinsko baletko Olgo Lepešinsko. Adolf Hitler je imel za ljubico najprej svojo nečakinjo Geli Raubal (naredila samomor po prepiru z njim), medtem pa je flirtal tudi z Evo Braun, s katero se zadnji dan pred skupnim samomorom maja 1945 tudi poročil. Po italijanski kapitulaciji so Benita Mussolinija partizani sredi Milana javno obesili za noge skupaj z njegovo dolgoletno ljubico Claretto Petacci. Tudi John Kenedy je imel nekaj ljubic, med njimi tudi filmsko lepotico Marilyn Monroe. Da ne naštevam naprej... Nedavno se je tudi aktualni ruski predsednik ločil od svoje soproge, ker je vmes prišla lepa telovadka ...

Kako so omenjene ljubice vplivale na državno politiko ali vodenje vojaških operacij navedenih držav je bolj malo znanega. Tudi mi smo bolj malo vedeli, kako so ženske vplivale na maršala Tita. Ena od njih pa je bila menda celo avtorica partizanskega zakona.

V svoji knjigi *Zarote in atentati na Tita* (Grosuplje, 2004) sem na straneh 155–157 objavil tudi naslednji zapis:

PARTIJSKO-ETIČNA ZAROTA – JANUAR 1942

Študentka francoščine, Davorjanka Paunović - Zdenka, je bila izredna lepotica. Nihče ne bi mogel posumiti, da bi lahko bila ta šarmantna in elegantna mladenka tudi kurirka generalnega sekretarja CK KPJ Jugoslavije. Verjetno je bila tudi sama presenečena, ko ji je Stari, kakor se je takrat Tito predstavljal, sredi 1941 v Zagrebu naravnost povedal, da bo odslej njegova kurirka in sekretarka s psevdonomom »Zdenka«. Namreč, Titova soproga in sekretarka, Herta Haas, je morala zaradi nosečnosti ostati v Zagrebu.

Josip Broz - Tito in Davorjanka Paunovi - Zdenka, 1944 (Vir: Google, slike)

Kmalu zatem sta morala zaradi nastalih razmer (ustaško-partijska zarota 1941) iz Zagreba odpotovati v Beograd. Pokrajinski komite KP Srbije je prevzel skrb za nastanitev Tita v Beogradu (na Čukarici), za vse ostale zadeve pa je poskrbela njegova iznajdljiva tajnica Zdenka. Postala sta tudi ljubimca.

Skupaj sta tudi odšla v partizane – Tito kot vrhovni poveljnik, Zdenka pa kot njegova vojna sekretarka. V bojih in pohodih med Beogradom in Fočo, bilo je sredi 1942, sta se še bolj zblížala. Pogovarjala sta se tudi o prihodnosti po osvoboditvi, o družini in otrocih

Ker je KPJ vodila narodnoosvobodilni boj v zelo težkih razmerah, so seveda partijski čistuni napisali tudi razne partizanske zakone, med drugim nekakšna pravila o »partizanski etiki«. Dogajalo se je, da so nekateri partizanski poveljniki radi zahajali k mlajšim »tovarišicam« v bojnih enotah, da vasovanja po vaseh in vojvodskega obnašanja niti ne omenjam. V enotah so bili tudi problemi z zakonci, ki so pač spali skupaj, skrbeli najprej eden za drugega, kar se nekaterim ni zdelo spodobno za internacionalistično etiko in komunistične norme obnašanja. Zgledov pa ni manjkalo niti v vrhovnem štabu. Tako je njegov načelnik, Arsa Jovanović, nekdanji stotnik jugoslovanske kraljeve vojske, prišel v partizane s svojo soprogo Senko, ki mu je bila sekretarka (strojepiska). Spala sta seveda skupaj, v šotoru ali kmečki izbici. Podobno je bilo s starim kraljevim polkovnikom Savom Orovićem, ki je v partizane pripeljal tudi svojo priletno soprogo, ker bi bilo smešno, da bi ju ločili. Izjemo oziroma najbolj kričeč primer pa sta dejansko predstavljala Tito in njegova »vojna sekretarka« Zdenka, ki sta navadno spala skupaj, pa čeprav nista bila poročena. Korektno sta se do svojih sekretark obnašala Aleksander Ranković (Zina Bijelić, študentka iz Beograda) in Sreten Žujović (Lula).

Tekst o partizanski etiki so seveda najprej pokazali Titu, on pa ga je prepustil Zdenki, ki ga je temeljito popravila in dopolnila. Tako je poleg ostalega tudi pisalo, da morajo vsi partizani (borci in poveljniki) jesti iz enega kotla, komunisti morajo biti prvi v boju, zadnji pri razdelitvi hrani, ne smejo se opijati in podobno. **Posebej je bilo poudarjeno, da komunisti ne smejo imeti intimnih odnosov s partizankami. Zakoncem je bilo naloženo, da živijo ločeno po enotah vse do konca vojne.** Tito je kot pragmatik hotel spremeniti določilo o skupnem kotlu in intimnih odnosih, vendar mu menda prav Zdenka tega ni dovolila. Tako sta odslej skupaj stala na koncu vrste za hrano, glede intimnih odnosov pa je nastal problem. Titovi spremljevalci so ga reševali tako, da so za njiju izbirali bolj oddaljena nočišča. Ko je Zdenka v neki pečini v bližini Foče rodila otroka, dečka Slavišo, je Aleksander Ranković uredil zadevo tako, da je otroka dal v rejo neki družini. Zaradi prehlada in tuberkuloze je Zdenka začela bolehati, Tita pa je vse bolj

skrbelo za njeno zdravje in počutje. Po mnenju generala Vladimirja Velebita je Zdenka negativno vplivala na Tita.

Komunisti v vrhovnem štabu so začeli o vsem tem razpravljati. Zahtevali so sklic partijskega sestanka z eno samo točko dnevnega reda: Titovo razmerje z njegovo vojno sekretarko Zdenko. Sekretar partijske celice, inženir Vladimir Smirnov, poveljnik inženirske enote pri vrhovnem štabu, je o tem najprej obvestil Aleksandra Rankovića - Marka, organizacijskega sekretarja CK KPJ, ki ga je napotil naravnost k Titu. Tito ni imel nobenega pravega ugovora. Naj odloči partija!

Bilo je v začetku 1943 v okolici Foče. Na sestanku celice KPJ pri vrhovnem štabu se je zbralo 39 komunistov. Poleg Rankovića so bili prisotni še člani CK KPJ: Milovan Djilas, Moša Pijade, Sreten Žujović - Črni in Cana Babović. Tito je sedel poleg Rankovića. Ko je Smirnov predlagal dnevni red s točko Titovo razmerje z njegovo vojno sekretarko, se je oglasil samo Ranković in predlagal bolj splošno točko, in sicer: Izvajanje partizanske etike. Cana Babović, ki je bila zelo verjetno pobudnica tega sestanka, je nasprotovala vsaki spremembi dnevnega reda, pri tem pa so jo podprli predvsem borci. Tako je obveljala predlagana točka dnevnega reda. Sekretar Smirnov je začel sestanek s kratkim uvodom o odnosu med Titom in Zdenko, kakor tudi o govoricah, ki so se širile tudi izven vrhovnega štaba.

Prvi je razpravljal Ranković, ki je govoril o Zdenki kot nekdanji kurirki PK KP Srbije in CK KPJ in o nalogah, ki jih opravlja kot vojna sekretarka pri Titu, predvsem pa o njegovi zaščiti – vojna sekretarka naj bila zadnji člen te zaščite in varovanja! Vendar so člani celice menili drugače. Tako naj bi celo njegov prvi spremljevalec Rade Vujović omenil, da v partizanski etiki piše, da celo zakonca ne smeta biti v isti enoti; menda je predlagal, da Tita izključijo iz KPJ! Nekateri borci so bili bolj prizanesljivi in so zahtevali samo opomin. Najbolj ostra je bila Cana Babović, ki je Titu očitala nemoralo, vendar se je strinjala, da bo tudi opomin vplival pozitivno nanj.

Za besedo je zaprosil tudi Tito in govoril povsem odkrito o svojih odnosih z Zdenko. Na koncu je povedal: »Kaznujte me, toda jaz je ne bom zapustil!« Na koncu so sprejeli Rankovićev predlog, da Tita vendarle ne bi kaznovali, če se obveže, da bo po osvoboditvi vzela Zdenko za ženo. Tito je prikimal in tako se je končala ta nedolžna zarota. Bolna sekretarka je ostala pri njem do konca vojne!

Po osvoboditvi je Tito poslal Zdenko na zdravljenje v Sovjetsko zvezo, potem pa še na Golnik. Tam je tudi umrla, 1. maja 1948. Pravijo, da jo je Tito osebno pokopal v Belem dvoru, pod oknom svojega delovnega kabineta.

Bila je vsekakor njegova največja ljubezen, zato si je verjetno nasprotovanje nekaterih najbližjih partijskih tovarišev dobro zapomnil. Po osvoboditvi sta bila med prvimi odstranjena iz CK ZKJ Sreten Žujović in Milovan Djilas.

Partizanska ljubezen rojena tik pred smrtjo na Sutjeski

(Primer partizanskega major M.D. in bolničarke Milice)

Nad vrhovih Sutjeske je zavijal veter kot samotni volk.

Pisala se je zgodovina – mejnik narodno-osvobodilne brobe: peta sovražna ofenziva je bila epopeja požrtvovalnosti, neskončnega trpljenja in visoke morale partizanskih enot. Nemška operacija Schwarz je doživela neuspeh, partizani so na dveh mestih prebili sovražni obroč in prešli v novo ofenzivo.

Sredi maja in junija 1943 je 300 nemških letal nenehno stresalo letalske bombe v dolino zelene reke, Sutjeske. Topovi nemških, italijanskih in kvislinških divizij so nenehno bruhali granate po zaselkih in gozdnih poteh, številni mitraljezi so z rafali pokrivali kozje steze. Čez 127.000 sovražnih vojakov je sklenilo trden obroč okrog glavnine partizanske vojske, s ciljem, da jo uničijo in ujamejo njenega vrhovnega poveljnika – Tita. Pod Titovim poveljstvom je bilo 18.000 partizanov in 2.000 težkih ranjencev. Stanje je bilo brezupno, vendar ne za partizane. Razdeljeni v tri skupne, so poskušali preboj. Dvema skupinama je to uspelo.

Njihovim nepokretnim ranjencem je ukazano, da se poskrijejo po pečinah, posamezno ali po skupinah. Težje ranjenim častnikom so dodelili bolničarko – prostovoljko, samokres in po eno ročno bombo, v kolikor bi ju sovražnik odkril, da jih ne ujamejo žive.

V obroču je tako ostalo 2.000 nepomičnih ranjencev in tri črnogorske partizanske brigade, ki so ščitile partizansko bolnišnico. Njim preboj ni uspel! Črnogorci so popadli v neposredni borbi ali pa so bili zajeti kot ranjenci. Po ukazu nemškega generalpolkovnika Aleksandra Löhra so zatem nemški vojaki pobili vse ujete borci, ranjence, zdravnike in bolničarke. – njih 6.391. Grozovita klavnica – zločin brez primere v zgodovini 2. svetovne vojne, za kar je bil general Löhr 1947 v Beogradu obsojen na smrt.

Vzdušje je bilo tesnobno, naravnost moreče. Boji so ponehal, le dim od bomb in granat se je spustil na zemljo in ni dal dihati. Težko ranjeni major in bolničarka sta otrpla ždela v tesni pečini. Bila sta pokrita z vejami in listjem, vendar sta lahko dihala. Prvi dan nista spregovorila niti besedice, saj se jima je strah zajedel v kosti.

Drugi dan sta slišala krike tovarišev – ranjencev in ujetnikov, ki so jih Nemci kruto pobijali. Pretresljive krike in številne strele. Major Milan in bolničarka Milica sta se dogovorila, kako se bosta branila: na sovražnika bosta vrgla obe ročni granati – kragujevki, s samokresom pa si bosta odvzela življenje, da ju ne dobijo živa. Major bo najprej ubil njo, potem pa še sebe! V zavetju skale pokrite z listjem sta zatrepetala ob vsakemu šumu, tudi veter, ki je odnašal listje, ju je skrbel, saj ju je odkrival v tesni skalnati špranji. ...

Ležala sta eden poleg drugega, pokrita z odejo. Major je ležal na hrbtu, negiben, ona je ležala na boku, da mu je kontrolirala rano na prsni. Tri dni sta tako ležala negibna od mraza in strahu. Čeprav sta bila lačna nista niti pokusila nekaj skorjic kruh in pečenih krompirjev. Imela sta tudi čutarico vode, s katero sta samo vlažila ustnice. Tretji dan je zavladala turobna tišina, le nekje v daljavi sta občasno slišala otroški jok. Bolničarka se je nekako prebudila. Bila je mlada in zdrava, le lačna in žejna je bila. Majorju je začela razlagati, kako se bosta reševala, da preživita.

Najprej mu je hotela otopliti roke in lica. Njegovo dlan je vzela med obe svoji in jo počasi masirala, pa ni šlo. Potem se je spomnila kako so črnogorske matere ogrevale svoje premražene otroke. Odpela je svoj srajco in italijansko bluzo, pa je majorjevo dlan položila na svojo dojko, potem še drugo. Major je radovedno gledal njeno početje, ona pa mu je razlagala, da so ženske dojke vir življenja in toplote za otroke, pa tako tudi za njega. Prsti so se kmalu ogreli. Prvič je v življenju čutil gole ženske grudi. Čutil je tudi, kako mu kri zaplapolala po celem telesu. Samogibno je stiskal je njene tople dojke ...

Nič ni rekla, samo je rahlo zardevala. Potem se je nagnila na njegova lica in mu jih z dojkami začela ogrevati, Najtežje mu je ogrela ledene ustnice. Zato je pritaknila še svoje ustnice pa mu jih je skušala s svojo toplo slini ogreti. Polagoma ga je vendarle ogrela. Tudi njegove noge je ogrevala s svojimi.

Ko se je proti večeru zbudila iz rahlega dremeža, je začutila kako se je prižrel na njene prsi. Začela je jokati od radosti, ker je prvič začutila moškega ob sebi. Bila je še nedolžna, študenta 2. letnika medicine, Črnogorka. Potihoma mu je v uho zašepetala preprosto: ker zelo verjetno ne bosta preživela, bi želela še samo to, da postane ženska!

Lačna, žejna, izčrpana, premražena, on celo ranjen – sta se potem ob čutarice vode in nekaj skorjic kruha še dva tri dni nežno ljubčkala, saj sta čakala še samo smrt ...

Skoraj nezavestna ju je kmalu zatem našla partizanska patrolja, ki jo je poslal Tito, da poišče preživele ranjence. Potem se nista več ločila, postala sta mož in žena, vendar je soproga Milica kmalu umrla. Soprogu se je zaobljubil, da je ne bo pozabil! Nikdar se ni več ženil.

V 9. armadi je bil nekaj časa pomočnik za moralno-politično vzgojo, nazadnje tudi pomočnik Zveznega sekretarja za ljudsko obrambo. Bil je izredno priljubljen starešina, prepričan komunist in dober tovariš. Bil je to zdaj že pokojni generalpolkovnik Milan Daljević.

Pripoved je njegova. Povedal nam jo je ob tabornem ognju, po zaključku vojaške vaje. Datuma se ne spomnim, vem le, da sem bil takrat še major ... Zato sem si to pripoved tudi zapomnil kot najboljše politično uro!

Partizanke – agentke nemške obveščevalne službe

(Primeri iz 14. divizije NOV Slovenije 1943–1944)

V skici za varnostno študijo z naslovom *Varnostno-obveščevalna zaščita pohoda 14. divizije NOV Slovenije čez Hrvaško na Štajersko* (Borec Ljubljana, 1998, str. 294–299), sem objavil tudi nekaj primerov vdorov nemških obveščevalnih služb v enote 14. partizanske divizije. Izdvajam samo objavljene primere nekaj indiciranih partizank – agentk Gestapa ali Abwehra, in sicer:

»Priloga 2

Nemška agentura v brigadah 14. divizije

Na podlagi spominske literature, brigadnih kronik in posameznih podatkov iz naših arhivov (Arhiva Mnz RS in Inz, sedaj AS – dislocirani oddelek) je mogoče le delno locirati nemško agenturo v brigadah 14. divizije v času priprav na njen pohod in med samim pohodom na Štajersko, torej v času od 1. 5. do 26. 2. 1943 (pohoda čez Hrvaško ne štejem, ker niso dostopni podatki s terena).

Že objavljeni drobcji pa nedvomno potrjujejo, da je bil v vsako od treh brigad skrbno vgrajen (vrinjen) dobro izurjen nemški (gestapovski ali Abwehrov) agent. Seveda bo potrebna še natančnejša analiza protiobveščevalnega stanja v 14. diviziji na podlagi partizanskih in nemških dokumentov v zaupnih arhivih, ki so v tujini še vedno nedostopni.

ŠERCERJEVA BRIGADA

a) **Tončka Hudarín - Jelka**, rojena v Trbovljah, natararica v gostilni Stari tišler v Ljubljani, namestnica politkomisarja 3. bataljona, pred pohodom divizije premeščena na enaka dolžnost v 4. bataljon. Verjetno je šlo navadno kadrovske menjavo, pri čemer ne smemo pozabiti, da je skrbela za protiobveščevalno zaščito v bataljonu in imela na zvezi četrte politkomisarje oziroma sodelavce Vos-a! Verjetno je bila vrinjena kot agent Gestapa pred pohodom divizije na Štajersko, menda tudi Abwehra.

Med bojem na Robonški je po pričevanju Rezike Lavrič in Danice Strle nosila na glavi rdečo ruto, čeprav jo je drugače nosila okrog vratu (glej pismo Milana Gučka v prilogi). Potem se je s komandantom 4. bataljona poročnikom Mirkom Žnuderletom izognila boju in se zopet prikazala pri kmetu Ramšku, pa nista bila kaznovana! Kasneje naj bi se

vkjučila v terensko politično delo (v Framu, po pričevanju pokojnega Zdenka Zavadlava), nazadnje pa je bila na dolžnosti v 4. Opc. Šele tukaj je bila odkrita kot agentka Gestapa (delovala je skupaj z zakoncema Zorko iz Maribora, sekretar OK KPS za Maribor), obsojena na smrt in justificirana. Primer zahteva podrobnejšo obdelavo, posebno zaradi navedbe, da bi gestapovski agent »Tarzan« moral maja 1944 prevzeti od »Jelke« vodenje celotne agenture, kar pomeni, da je isto med pohodom 14. divizije vodila prav »Jelka«!

b) Ivan Kuster, namestnik poveljnika čete, prej borec v Bračičevi brigadi, verjetno agent Abwehra, katerega do konca vojne niso odkrili! Tudi ta primer zasluži podrobno obdelavo, saj je bil očitno cenjen in uspešen agent, ker je v Bračičevi brigadi (kot borec) imel na zvezi izurjeno agentko **Jelico Munda**, odkrito po vojni, ki je tudi na zaslišanju povedala za svoje medvojne zveze. Kuster je bil junija 1944 kot namestnik poveljnika čete Šercerjeve brigade ranjen in poslan v bolnišnico, potem pa je za njim izginila vsak sled.

BRAČIČEVA BRIGADA

b) **Jelica Munda** alias Angela Brumec, rojena v Kaindofu pri Lipnici v Avstriji, Slovenka, medicinska sestra. Bila je agentka Abwehra že od leta 1939 in je menda delovala med partizani tudi v Bosni. Odkrita je bila šele 1946 v vojaški bolnišnici v Postojni (povečana umrljivost ranjencev) in bila pred vojaškim sodiščem obsojena na smrt. Na zaslišanju v vojaški Ozni je povedala, da je od 1943 do 1945 bila na zvezi majorja Efferleja iz Gradca in majorja Iwerbacherja iz Lipnice, oba pripadnika Abwehra. Skupaj z agentom »Džonijem« je bila novembra 1943 poslana v Zidanškovo brigado, kjer naj bi se povezala z agentom »Milanom«, vendar ga nista našla. Dne 28. 1. 1944 sta bila poslana na Pohorje z enako nalogo, vendar »Milana« nista našla. Februarja 1944, po končanem pohodu 14. divizije, sta bila poslana v Bračičevo brigado, kjer sta našla dva agenta (Ivana Kusterja in Karla Reba) in mreža je začela delovati! Seveda so ju ob sprejemu preverjali in temeljito zaslišali. Njena pripravljena legenda je bila, da je zbežala iz koncentracijskega taborišča Aflenc, medtem ko je »Džoni« navajal, da so ga Nemci preganjali zaradi črne borze. Seveda so »Džonija« kmalu odkrili in justificirali. Mundova je bila maja 1944 lažje ranjena in je potem ostala na delu v partizanskih bolnišnicah. Odkrita je šele kasneje kot bolničarka v JLA, obsojena in justificirana.

Priloga 3

Nemška agentura na terenu in v smereh pohoda 14. divizije

Na podlagi spominske literature, brigadnih kronik in skopih podatkov iz naših arhivov je možno le delno locirati nemško agenturo na terenu in predvsem v smereh pohoda 14. divizije. Navajam (po abc) nekaj primerov žensk – nemških agentk, in sicer:

- **Erika**, hčerka trgovca z lesom iz Slovenske Bistrice;
- **Ana Hamp**, Šoštanj, agentka gestapa;
- **Roza Pušnik - Rebernikova** iz Strmca, dne 20. 2. 1944 je kot vodnica pripeljala obveščevalca Slamiča in enoto za preboj do nemške zasede in skupaj s hčerko zbežala pod nemško zaščito;
- **Schmidhiferjeva** iz Šmartnega pri Slovenj Gradcu, agentka gestapa, marca 1944 je bila ubita pri poskusu aretacije;
- Anton Tostovršnik - Revs, iz Vranskega vrha, partizanski dezerter, je bil vodja skupine »raztrgancev« v kateri so delovali tudi Franc Drobež - Nikola in njegova teta **Frančiška Arnič** iz Arnič pri Radmirju, na vezi gestapa iz Celja, so delovali v trikotniku Luče–Ljubno ob Savinji–Slovenj Gradec. Zlasti so bili

nevarni za terenske politične delavce in kurirje. Skupina je bila likvidirana avgusta 1944.

Priloga 6
Pismo Milana Gučka

Milan Guček
Kristanova 2
Ljubljana

Spoštovani tovariš Kranjc!

Zahvaljujem se Vam za Vašo pozornost in zadnje pismo, na katerega pa Vam odgovarjam šele sedaj, kajti bil sem skoraj ves čas na terenu in sem ob raziskavah zvedel marsikaj novega in zanimivega. Med drugim sem obiskal tudi pohodnico Danico Janež, roj. Strle v Podubu 15 v Loški dolini. Ko sva obdelovala napad na Lukovo skupino pri Rastokah oziroma v Ljubenskem grabnu dne 24. februarja 1944, mi je povedala tudi tole zanimivost:

V Robanškovem grabnu sta se pomikali navkreber druga za drugo z Jelko Hudarin. Ta je imela na glavi zavezano rdečo ruto in jo je Danica nekajkrat opozorila, češ snemi že to ruto, saj te bodo Švabi videli. Jelka pa je takšna opozorila kar preslišala ali pa ji je nestrpno odgovorila, naj molči. Čeprav so Nemci silovito obstreljevali vso skupino, kjer sta bili obe, se je Danica čudila, kako to, da ni bila nobena od njiju ranjena, kajti okoli in okoli so padali ali bili ranjeni borci in borke. Nemci so takrat vdrlji z leve strani kolone me umikajoče se in so jih tudi kar grabili in razoroževali. Na posnetku, ki ga imam z začetka pohoda, je Jelka Hudarin nosila titovko.

Nekje na Moravskem je Jelka zginila iz sestava Lukove skupine. Nekdo mi je rekel, žal njegovega imena sedaj ne najdem v svojih zapiskih, češ da se je Jelka vsa ozebljena zatekla v nek terenski bunker, kjer se je zdravil tudi ranjeni komandant divizije Vasja in da ga je skušala zadržati z vsemi mogočimi pretvezami v bunkerju tudi še potem, ko je že ozdravel in bil sposoben za pohode. Sem pa o tem govoril z Vasjinim spremljevalcem od 1. marca 1944 dalje, Ivanom Lavričem, ki živi v Ljubljani, Bratov Učakar 76 – pa mi je rekel, da ni od takrat, ko je bil s strani samega Vasje izbran za njegovega spremljevalca in da ni svojega komandanta nikdar zapustil, nikoli ni bila Jelka skupaj z njima v bunkerju, kjer se je Vasja zares zdravil.

Čeprav je res, da je motiv z rdečimi rutami že malo obrabljen, vendar sem Vam to moral povedati glede na to, da mi je to Danica Janež povedala ne da bi jo izzval ali sploh omenil Jelke. Ona sama, Danica namreč, mi je to povedala kot neko posebnost v tistih kritičnih trenutkih. Morda bo za Vas tale podrobnost, ki pa je prav gotovo resnična, zanimiva pri nadaljnjem delu.

Poznate morda gestapovski posnetek zajetih Franca Valušnika - Gorenca in Staneta Janeža v reviji Borec, letnik X, števil. 1 iz leta 1958, stran 392 – vredna je ogleda.

Z iskrenimi pozdravi z željo po uspešnem delu Vaš ...«

Tudi to se je dogajalo.

Ženska struktura JLA in slovenski delež

(Številčno stanje za obdobje 1945–1985)

V svoji knjigi *Slovenska vojaška inteligenca* (Grosuplje, 2005, stran 216) sem objavil pod naslovom *Ženska struktura*, naslednje podatke o ženskah v JLA:

»Ob koncu vojne in po prvi demobilizaciji 1945 je ostalo v JA 10.230 žensk, od tega je bilo 1.468 častnic, 2.770 podčastnic in 5.992 vojakinj.

Ženski delež v JA se je stalno zmanjševal, zlasti vojakinj, vendar je bilo 1952 v JA še vedno 555 častnic in 851 vojaških uslužbenk. Zmanjševal se je takole: 1978 – 640, 1980 – 574, 1982 – 537.

Po 1980 je problem žensk v JLA zopet postal aktualen, saj so zaradi pomanjkanja kadra začeli sprejemati tudi vojakinje. Po dveh letih pa so ponesrečeni poskus opustili.

Leta 1985 je bilo v JLA še 479 žensk – AVO, in sicer:

- 17 častnic (5 polkovnic, 9 podpolkovnic in 2 majorki);
- 462 vojaških uslužbenk (459 častnic in 3 mlajše častnice);
- največ jih je bilo zaposlenih v sanitetni službi – 448 ali 93,5 %;
- nacionalna struktura: Srbkinje – 53,9 %, Hrvatice – 16,3 %, Jugoslovanke – 11,5 %, Makedonke – 8,4 %, **Slovenke – 4,8 %**, Črnogorke 3,6 %, in ostale – 1,7 %.

Torej, Slovenk je bilo za polovico manj kot je določal t. i. republiški ključ, a to je okrog 8 odstotkov. Ni pa bilo znano število pripadnic JLA v Sloveniji in po ostalih krajih Jugoslavije.

Znani so številni »vojaški zakoni« med starešinami in civilnimi osebama (ženskami) v službi JLA, kar je negativno vplivala na premestitve, posebno častnikov višjih činov.

Ker so po letu 1945. naraščali obveščevalni vdori tujih obveščevalnih služb v JLA prek žensk, je nekje do leta 1965 veljalo pravilo, da so organi Sdv na terenu preverjali naše bodoče soproge.

Glede spolnih deviacij v JLA v vojaški varnosti službi nismo imeli skoraj nobenih problemov, saj so tudi za nas še dolgo veljala nekatera partizanska pravila oz. partijska etika. Tako nam je bilo strogo prepovedano, da bi imeli spolne odnose s tajnimi sodelavkami, medtem ko ta prepoved ni veljala za ofenzivne akcije protiobveščevalne prirode v tujini oz. s tujkami, saj smo prav na ta način uspeli izvršiti nekaj vrhunskih vdorov v tuje obveščevalne centre.

Spolne deviacije v 9. armadi so bile sporadične, le nekaj poskusov posilstva s strani vojakov. Med starešinami sem imel osebno opraviti samo s tremi primeri. Tako je poveljnik polka (pozneje haški obsojenec) pogojeval sprejem v službo dveh žensk s spolnimi uslugami, kar sta takoj prijavili. V drugem slučaju pa je polkovnik na politični dolžnosti iskal spolne usluge za denar. Tretji slučaj je bil najbolj delikaten, saj je šlo za kandidata na generalski položaj, kateri je bil prijavljen zaradi pogojevanja s spolnimi uslugami na delovno mesto v JLA. Z odgovorom nadležnega starešine sem bil seveda razočaran, saj sem zvedel, da samo pogojevanje (izsiljevanje) še ni dovolj čvrst dokaz, da nekdo ne bi mogel biti general JLA, posebej še, če je iz deficitarne narodnostne skupine!

Posiljevanje žensk, partizank in vojakinj: posamezno in množično - kaznovanje ali zločin

Posiljevanje žensk je v vseh v vojnah veljalo za pravico zmagovalca in se je dogajalo od pamtiveka. Posiljevanje partizank in aktivistk OF pa se je dogajalo v naši nedavni preteklosti.

Ženske so bile vedno del vojnega plena. Poveljnik je navadno imel pravico, da si je izbral najlepšo in najmlajšo ujetnico, po navadi tudi devico. Vojakom je bilo prepuščeno ropanje in tudi posiljevanj žensk, v turških časih pa tudi izbor mladih deklet za sultanov harem.

Napoleon je uvedel prakso, da je na bojnih pohodih vodil s seboj dober regiment pariških prostitutk, da se njegovi vojaki ne bi raztepli po vaseh in zaselki pri »iskanju« žensk in nagradi zmagovalcev. Seveda si je tudi Napoleon privoščil, da je na bojne pohode vodil katero od svojih ljubic. Najbolj znana je bila poljska grofica Marie Walewska.

V 2. svetovni vojni so Nemci imeli posebna ženska taborišča, kjer so mlade taboriščnice bile prisiljene, da so bile na voljo seksa željnih SS izbrancev. V nedavnih »balkanskih vojnah« so v Bosni obstajala podobna, vendar manjša taborišča na nacionalni osnovi, kjer so ženske morale spolno zadovoljevati pripadnike vojske nasprotne nacije (srbske, hrvaške ali muslimanske). Sarajevski časopis *Lilijan* je objavil številne izpovedi posiljenih Muslimank, pa tudi sodni spisi v Den Haagu so polni primerov posiljevanja, opredeljenega kot vojni zločin.

Več ali manj je znano, da so gestapovci in njihovi kvislinški pomočniki ne samo mučili ujete partizanke, temveč so jih tudi spolno zlorabljali, celo skupinsko. Posilstvo so zapornice sprejemale kot posebno ponižanje, zato so mnoge zatem naredile tudi samomor.

Množična posiljevanja žensk ni bilo mogoče preprečiti, saj so postala tudi del vojaške strategije. Ko ženske zapustijo svoja ognjišča v strahu, da bodo posiljene, je napadalcu lažje osvojiti teritorij, v vojnah pa prav to šteje kot glavni cilj!

Proti koncu 2. svetovne vojne so tako tudi enote Rdeče armade hitreje osvajala dele vzhodne Nemčije, ker so se prebivalci, predvsem žene in dekleta zaradi množičnega posiljevanje, naglo umikali proti zahodu. Eden od razlogov, da je prišlo do spora Jugoslavije z ZSSR so bila tudi množična posiljevanja žensk po Vojvodini in partizank v samem Beogradu.

V »balkanskih vojnah« po letu 1992 je zlasti v Bosni posiljevanje žensk nasprotne nacionalnosti postala tudi nekakšna strategija sprevrženih poveljnikov. Veljal je obrazec: s topom najprej porušiti (sovražno) cerkev in posiliti nekaj žena, pa bo zatem zbežala cela vas! Vse »nacionalne armade« so tudi imele posebna ženska taborišča, kjer so ujetnice morale spolno zadovoljevati »zmagovalce«, pa tudi poveljniki so imeli pravico na mlade ujetnice, predvsem device! Vse to se je dogajalo še nedavno v naši neposredni soseščini.

Ali se je nekaj podobnega dogajalo tudi pri nas v Sloveniji? Odgovor je pritrdilen. Ne štejem primere, ki so jih pisatelji opisovali v svojih delih, temveč samo nekaj deset primerov, ki sem jih zvedel iz pripovedovanja ali pa zasledil v raznih službenih dokumentih.

Omenil bom samo primer, ki sem ga nedavno tudi osebno raziskoval. Namreč, na svojem spletišču *Vojaštvo – Military* sem 6. 10. 2012 objavil članek z naslovom *Grozovita smrt Ivana Ruesa končno razjasnjena!*, v katerem sem na osnovi pričevanja ugotovil, da Ivana Ruesa, občinskega tajnika v Sp. Dupleku, 13. maja 1944 niso ubili lokalni Melaherjevi četniki, temveč domači gošarji in partizani. Ruesa, ki je bil (nemški) občinski tajnik, so imeli za folksdojčera, čeprav je bil v resnici titularni podčastnik garde VKJ

(podkovni mojster v konjeniški enoti garde). Identificiral sem dva člana morilske trojke, ki so Ruesu pred člani družine razbili glavo s puškinimi kopiti. Zatem so 17-letno hčerko Heleno ostrigli na balin, kar je bil tedaj značilni znak kaznovanja s strani pohorskih partizanov (po pisatelju Fajdigi).

Da bi prikrili omenjeno dejanje, so maja 1945 organi Ozne aretirali soprogo Marijo in 18-letno hčerko Heleno, edini polnoletni priči tega grozovitega zločina, ki se iz taborišča v Šterntalu nista vrnila domov (javna izjava priče v Večeru). Eden od sorodnikov mi je tudi omenil, da so v Mladini prebrali članek o likvidaciji mlade hčerke folksdojčera maja ali junija 1945 na Pohorju. Šlo je za že znano pripoved skesanega oznovca Zdenka Zavavlava, ki sem ga spoznal potem, ko je javno kritiziral mojo knjigo *Balkanski vojaški poligon* (Ljubljana, 1999).

Maltretiranje žensk med in izvensodnimi poboji Ozne po vojni

(Primer posiljene in likvidirane »folksdojčerke« maja 1945 na Pohorju)

Dne 27. 7. 2013 sem na svojem spletišču objavil članek z naslovom *Cepl Karol – beg z morišča!* V članku sem obelodanil nekaj dokumentov in zgodb Karla Cepla, pokojnega znanca in zdomca iz Nemčije, ki je maja 1945 kot ujeti »plavogardist« izpred same jame na Pohorju uspel zbežati gotovi smrti. Ko je 1995 prebral nekaj spisov pokojnega Zavavlava, se mu je zazdelo, da je našel tudi svojo zgodbo. Zato je vzpostavil stik z Zavavlavom, pa sta celo nameravala napisati knjigo *Žrtev in rabelj*. Sredi junija 2003 sem organiziral njuno srečanje v Ljubljani. Kmalu zatem je Cepl umrl, za njim pa tudi Zavavlav

Šlo je za naslednji odlomek iz Zavavlavovih »Spominov mariborskega oznovca«, in sicer:

*Strahoten prizor. Pot pod pohorskimi smrekami, razsvetljena z reflektorji, in besni knojevci s pojočimi zaporniki. Ali je to res tisto, za kar smo se borili? Pridemo pred jamo. Slačenje zapornikov, da jih ne bi bilo mogoče identificirati. Ko se slačijo, jim odvežejo roke, nato pa jih spet zavežejo. Presune me, ko vidim še mladoletno hčerko nemškega funkcionarja. Čeprav se je v Šterntalu izčrpala, ima še zmeraj čudovito lepo telo. Goli sedijo na tleh. Naenkrat nekdo plane proti gozdu v temo. Oficir KNOJ-a se požene za njim. Vsi knojevci in oznovci začno streljati. Krogel nam žvižgajo nad glavami. Vržem se po tleh. Oficir KNOJ-a, zadet od krogel, nam vsem na očeh pade ob izkopanem grobu. Zapornik pa izgine v temi gozda. Mrtvega oficirja odnesejo do kamionov. Knojevci besnijo. Zapornikom, sedečim na tleh, prestrelijo noge. **Ubogo nemško dekle!***

*Nato da knojevski oficir, v dogovoru z nami, oznovci, povelje za streljanje. Po pet jih vlačijo pred jamo in od obeh strani postrelijo z lahkimi strojnicami, da padejo žrtve v jamo. Med zaporniki pa poznam Slovenca, gestapovskega raztrganca, ki je povzročil smrt mnogih partizanov in aktivistov. Tudi sam sem ga zasliševal. Pravzaprav je bil revež, pohorski kočar, ki so ga zaradi družine in drugih okoliščin prisilili k sodelovanju. Nagovori me in zaprosi, naj ga sam ustrelim. Boji se, da bi ga le ranili in še živega zakopali. Kaj hočem! Uleže se v jamo, jaz pa ga ustrelim v tilnik, da umre brez trpljenja. Madona, kam smo zašli z našim skojevstvom, partizanstvom in osvoboditvijo! Serijsko streljanje se nadaljuje. Po pet golih teles pred jamo. Ker imajo prestreljene noge, jih zvlečejo pred jamo, potem mečejo vanjo in nato ustrelijo. **Tudi mlado nemško dekle izgine v jami.***

Na koncu odnesejo knojevci obleke na kamione, da jih bodo potem uničili. Kamion z nekaj knojevci pa ostane, da jamo zasujejo in zakamuflirajo. Vrne se patrolja, ki je

zasledovala pobeglega. Niso ga dobili. Oznovci in knojevski oficirji smo nekam žalostni. Posebno knojevski oficirji ne razumejo, zakaj morajo pod oznovsko komando opravljati takšno delo, pri katerem je brez potrebe padel tudi njihov oficir.

Pijemo konjak in smo vedno bolj tihi, vse do mesta. Tam oznovci izstopimo, knojevci pa se odpeljejo v svojo brigado.

Seveda mi je pokojni Zavadlav pripovedoval tudi podrobnosti iz njegovih oznovskih dni službovanja v Mariboru, saj sem tudi sam poznal njegovega takratnega šefa Vladka Majhna, ki je bil 1952 sekretar partijskega komiteja v Mariboru (jaz pa mladinskega).

Predvsem sva se pogovarjala o Jelki Hudarini, ki sem jo omenil v svoji knjigi kot glavno agentko Gestapa med pohodom 14. divizije na Štajersko, saj je nekaj časa bivala tudi pri njem v Framu. Pripovedoval mi je tudi o spolnem zlorabljanju zapornic v mariborskem zaporu Ozne, posebno ko so jih obiskovali inštruktorji Nkvd iz Ljubljane oz. Beograda, vendar pa o tem ni pisal v svojih spominih.

Tudi mlado zapornico iz Šterntala je poznal iz zapora. No, omenil je tudi to, da je bilo grozno predvsem to, da so mlado folksdojčerko vojaki Knoja (mladi partizani, Slovenci) odvlekli malo vstran in po vrsti posiljevali še pred samim streljanjem ...

Seveda, Zavadlav mi imena folksdojčerke ni povedal, zato je tudi vsaka primerjava z omenjeno Heleno Rues nemogoča..

Mrtve in posiljene ženske ne morejo spregovoriti.

Vojakinje v 9. armadi – v Sloveniji

(Primer raporta vojakinje z dojenčkom, 1984)

Z uvajanjem vojakinj v 9. armadi se leta 1980 nisem ukvarjal, ker sem bil takrat slušatelj enoletne Šole ljudske obrambe v Beogradu. Projekt je zagnano vodil poveljnik 9. armada Branko Jerkič, generalpolkovnik. V Šerčerjevi vojašnici so za vod vojakinj zgradili primeren objekt, ki je zadovoljeval tudi specifične ženske zahteve. Vem, da so se naši gradbinci hvalili, kako so v wc-eje namestili najmodernejše bideje, pozabili pa so na nekaj varnostnih naprav, tudi na strelovod!

Kolikor se spomnim, je urjenje končalo nekaj generacij vojakinj, toda kmalu so slovenski »ženski« viri presahnili. Večjih problemov med urjenjem ni bilo, nastopili so šele pozneje, o čemer priča tudi zgodba, ki sledi.

Za protiobveščevalno zaščito smo določili podčastnika vojaške varnosti na službi v polku za zveze v omenjeni vojašnici. Med drugim se je večkrat sestal z čedno vojakinjo, s katero sta predvsem razpravljala, ali katera od vojakinj vzdržuje neprijavljene zveze s tujci (vse so itak bile anketirane o bivanju v tujini in o povezavah s tujci ali sorodniki, ki žive ali delajo v tujini). Potem sta se večkrat sestala tudi v mestu, nekajkrat pa je tudi prenočila pri njem. Nazadnje se je celo zgodilo, da sta bila oba premeščena v bližnjo garnizijo, kjer je naš podčastnik dobil garsonjero po prednostni listi. Mladi par se je odločil za izvenzakonsko skupnost, ki je kar dobro funkcionirala vse dokler vojakinja ni postala noseča. Začeli so se prepri in ...

Čez par dni me je omenjena vojakinja poklicala po telefonu in prosila, da jo sprejemem na službeni raport, ker je imela resne ugovore na obnašanje našega podčastnika. Zmenila sva se za uro in jaz sem takoj poklical podrejenega podčastnika, da slišim še drugo plat medalje. Njegov zagovor se mi je zdel neprepričljiv, zato sem mu naročil, naj pri svojem načelniku brigade čaka na moj telefonski klic.

Vojaški policist s prijavnice na Metelkovi mi je kmalu zatem najavil prihod vojakinje na raport, pri čemer se je pri vstopu v mojo pisarno tudi dokaj čudno muzal. Vojakinja v uniformi in z dojenčkom v naročju! Od presenečenja sem se verjetno tudi sam nasmehnil, saj takšnega raporta še nisem doživel ... Ponudil sem ji kavo, poskrbel pa sem tudi za nekajmesečno hčerkico, saj sem kurirja poslal v našo kantino po pol-litrsko steklenico mleka. Mlada vojakinja in mamica mi je povedal celo zgodovino svoje generacije vojakinj v Šercerjevi vojašnici, pa tudi kako se je začela ljubezen z podčastnikom vojaške varnosti. Oba sta bila lepotca, pogosti »službeni« stiki pa so tudi »rodili« prve iskricke ljubezni, da sta se zatem odločila za skupno življenje. Vse je šlo po pričakovanjih, razen po rojstvu hčerkice, ko se je čutila zapostavljena in tudi prevarano. Sledili so prepiri in nazadnje tudi fizični izgon iz »skupne« garsonjere. Začasno se je zatekla k prijateljici. Po končanem porodniškem dopustu bi se rada vrnila k svojim vojakom ...

Nisem imel kaj razmišljati! Dvignil sem slušalko in brigadnemu načelniku ukazal sledeče: »Podčastnik Tapa se z današnjim dnevom nujno premešča na novo dolžnost v garniziji Tejintej, kjer bo začasno bival v službenem stanovanju. Ključke garsonjere naj do 18. ure pusti na prijavnici poveljstva brigade!«

Mlada mamica in vojakinja me je zbegano gledala, saj ni mogla verjeti, da je njen problem že rešen. Ni se mogla zahvaliti. Ker sem imel še druge opravke, sem naročil svojemu vozniku, da jo je odpeljal v njeno garnizijo in ji naročil, da ob določni uri dvigne ključke garsonjere pri dežurnem častniku brigade, »rešenje« o dodelitvi garsonjera pa bo dobila čez nekaj dni.

Nikdar več je nisem videl niti srečal, saj smo vojakinje kmalu začeli odpuščati.

Pred letom mi je že upokojeni podčastnik omenil, da je bil povabljen na medicinsko fakulteto, ker je njegova hčerka iz prvega zakona (z omenjeno vojakinjo) postala zdravnica, doktorica medicine. Ja, stara je bila točno 29 let!

Slikovna in verbalna pornografija v JLA

Slikovna pornografija v JLA je v glavnem prevladovala med vojaki in mornarji, manj med starešinami. V glavnem so prevladovale posterji ameriške filmske igralka Marilyn Monroe, pa tudi nagice iz raznih tujih pornografskih revij. Prednjačili so predvsem vojaki, ki so bili pred tem na začasnem delu v tujini.

Marilyn Monroe (Vir: Google, slike)

Starešine so pornografsko literaturo, posebej slike, nabavljali iz raznih virov in včasih je zaokrožila med nami ameriška pornografska revija *Playboy* ali podobna, pa še kakšen koledar nagic. Seveda smo si primerke v začetku temeljito ogledali, pa včasih tudi pokomentirali.

Revija Playboy – nagic (Vir: Google, slike)

Starešine enot, zlasti mornariških in letalskih, so imeli večje probleme, ker so vojaki svoje omarice, kasete in kovčke, včasih pa tudi delovne prostore, prelepili s številnimi slikami nagic, včasih pa tudi s povsem pornografskimi posnetki.

Nekateri bolj puritanski pomočniki poveljnika za politično-pravne zadeve so občasno uprizarjali prave pogrome nad pornografijo med vojaki JLA. Učinki so bili nasprotni: vojaki so slike nagic še bolj skrivali. Znam pa mi je recept enega od naših vojaških zdravnikov, ki so imeli preventivna predavanja o spolni vzgoji. Ko je bila beseda o samozadovoljevanju vojakov, ki je bilo dokaj prisotno v JLA, podobno kot v ostalih vojskah sveta, je naš zdravnik samo mimogrede omenil, da slike nagic v glavnem držijo tisti posamezniki, ki onanirajo oz. se samozadovoljujejo. Slike nagic so kmalu kar čudežno izginile!

No, občasno so se pojavile tudi fotografije partizank iz domačih filmov ali pa so spretni posamezniki naredili fotomontažo in nagicam na glavo posadili titovke. Tudi slike vojakinj so bile prisotne.

Partizanska ali vojakinja JLA ?

(Vir: Google, slike)

Osebnost sem v obdobju, ko sem bil vodni poveljnik v bileški šoli rez. častnikov ali pripadnikov vojaške policije v Šibeniku, priporočal naj si vojaki v omarice obesijo fotografije svojih deklet! Reakcije so bile zelo pozitivne.

Verbalna pornografija v JLA je bila bolj zoprna zadeva. Šlo je v glavnem za verbalno ogovarjanje žena in deklet, ki so hodile mimo vojašnice. Navadno so to počeli vojaki

sloneč na oknih ali pa ob ograji, zlasti ob večernih urah. Poleg žvižgov, so v raznih jezikih, izrečene dokaj spolzke opombe in celo vabila na spolne odnose. No, včasih so mimo hodile tudi razne namiguše, ki so izvabile pravi orkester žvižgov, pa tudi vpitja. Najbolj nerodna je bila situacija v eni od večjih garnizij, kjer je poleg vojašnice bil ženski internat. Zanimiva pa je bila reakcija dijakinj tega internata, ko sem jih vprašal, ali naj zazidamo okna na vojaških spalnicah? Vse so bile proti, češ v vojaki vidimo naše brate in fante, ki služijo vojaški rok v kakšni drugi garniziji.

No, v poveljstvu 9. armade na Metelkovi smo problem vendarle rešili tako, da smo na oknih, ki so gledala na ulico namestili povsem nova okna (premična samo zgoraj), tudi prebarvana, pa vojaki niso mogli opazovati niti ogovarjati mimoidočih žena in deklet.

Seveda pa se je zgodilo tudi nekaj romans, ki so se navadno končale tako, da so se bivši vojaki JLA kmalu vrnili v Slovenijo!

Ljubezen pač ne pozna meja. Nekatero s(m)o poimenovali kot »čefurje«, nekateri pa so bili celo »izbrisani«. Vsi pa so vztrajali pri svojih Slovenkah!